

хорватський філолог має відповідні заслуги. Проте політичний фактор, який неминуче супроводжує розвиток україністики, позначався на його переконаннях. Також давав про себе знати і типово хорватський славізм, виразником якого був і Ягич, що, зокрема, виявлялося в стриманому ставленні до ідеї української самостійності.

Проте, крім діяльності Ягича, що найбільше працював за межами батьківщини, безпосередньо в хорватській філології не вгасав інтерес до України, міцніло переконання про спорідненість двох слов'янських народів. І далі робляться спроби представити українську літературу, у дефініції якої, хоча й зустрічаються назви, нав'язані тогочасними імперськими режимами (ругенська або малоруська мова, література), загальне ставлення з боку хорватів до України відзначалося доброзичливістю, з наголосом на необхідності ближчого ознайомлення з літературою того народу.

Відзначені контури етапів формування україністики в хорватській філології упродовж XIX ст., в цілому, притаманні й іншим національним славістичкам. Хорватська славістика поступово опановувала українським матеріалом, усвідомлювала образ України як одного з слов'янських народів. На шляху створення хорватської україністики стояли ті ж проблеми, що і в інших науках – імперська інформація, що гальмувала автентичне уявлення про Україну, що позначилося і на вживанні неадекватної термінології. Проте, в хорватському середовищі було досягнуто помітних результатів, особливо в перекладі української класики і поступовому науковому осмисленні української мови і літератури.

В подальшому вивченні хорватської україністики особливої уваги заслуговує комунікація між західноукраїнським осередком у Львові, зокрема НТШ і хорватськими, особливо Матицею хорватською, окремими українськими і хорватськими вченими, що, нажалі ще недостатньо вивчено.

Наступне, XX ст. виводить на новий, вищий рівень розвиток хорватської україністики, що потребує окремого висвітлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Библиографија // Hrvatska/Ukrajina. Kulturne veze od Jadranka do Dnjepra. Dvojezično hrvatsko-ukrajinsko izdanje / Priredio Eugen Paščenko. – Zagreb, 1996;
2. Пащенко Є.М. У витоків хорватської україністики: Юрай Крижанич // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Зб. наук. праць. – Вип. 11;
3. Слов'янська фольклористика. Нариси розвитку. Матеріали. – К., 1988;
4. Flaker A. Ukrajinska književnost u Hrvatskoj. Bilješke uz građu iz XIX stoljeća // Hrvatska/Ukrajina. Kulturne veze od Jadranka do Dnjepra. Dvojezično hrvatsko-ukrajinsko izdanje / Priredio Eugen Paščenko. – Zagreb, 1996;
5. Macan T. Hrvatska povijest. Pregled. – Zagreb, 1995;
6. Taras Ševčenko. Pjesničke pruiopovijesti / Preveo i uvodom popratio August Harambašić. – U Zagrebu: Naklada Matica hrvatske, 1887. – 188 s.

Переломова О.С. (Суми, Україна)

Семантичне наповнення концептів «самотність» і «одинокство» в українському і російському художніх дискурсах

У статті досліджується концепт «самотність», його семантичне наповнення в художніх текстах української та російської літератур. Автор розглядає концепт як об'єкт творення, яке містить у собі різноманітну інформацію, що розкривається в контексті художнього твору.

Ключові слова: концепт, художній дискурс, поняття, значення слова, лексико-семантична парадигма, самотність, екзистенція, страждання.

В статье исследуется концепт «одиночество», его семантическое наполнение в художественных текстах украинской и русской литератур. Автор рассматривает концепт как объемное образование, которое содержит разнообразную информацию, которая раскрывается в контексте художественного произведения.

Ключевые слова: концепт, художественный дискурс, понятие, значение слова, лексико-семантическая парадигма, одиночество, экзистенция, страдания.

The article deals with the concept “loneliness”, its semantic filling in belletristic texts of Ukrainian and Russian literature. The author reviews concept as a volumetric formation, which contains various information that reveals in the context of belletristic composition.

Key words: concepts, art discourse, notion, word meaning, lexico-semantic paradigm, loneliness, existence, suffering.

Плохо человеку, когда он один...

В. Маяковский

З початку 90-х років слово «концепт» активно входить у науковий обіг в лінгвістиці. Уживання категорії поняття в класичному розумінні виявилось недостатнім.

Сучасна лінгвістична наука пропонує три основні підходи до розуміння концепту. Усі вони мають спільну основу: концепт – це зміст поняття, синонім смислу.

Представником одного із трьох підходів до розуміння концепту є Ю. Степанов, який наголошує на культурологічному аспекті цього поняття. Саму культуру він розуміє як сукупність концептів і відношення між ними. Його думку також поділяє В. Телія. Таке розуміння концепту визначає мові лише допоміжну, другорядну роль в оформленні згустків культури.

Інший підхід до розуміння концепту пропонує Н. Арупіонова, вважаючи семантику мовного знака єдиним засобом формування концепту. Її точку зору поділяють Т. Булигіна, А Шмельов, Н. Алефіренко.

Представниками ще одного підходу до розуміння концепту є Д. Лихачов і О. Кубрякова. Особливість цього підходу визначається тим, що, концепт, на їх погляд, не безпосередньо виникає зі значення слова, а є наслідком зіткнення значення слова з особистим і народним досвідом людини, тобто концепт є посередником між словами та дійсністю.

Спільним для всіх підходів є незаперечне визнання того, що мова і культура тісно пов'язані, різниця в підходах виявляється лише в різному баченні ролі мови у формуванні концепту.

Зосередивши увагу на співвіднесенні лінгвістичних даних з психологічними, когнітивна лінгвістика виводить традиційний погляд на логічний зміст концепту, включаючи до його семантичного складу всю прагматичну інформацію мовного знака з його експресивною та ілюкативною функціями.

Концепт – це узагальнене утворення, але разом з тим воно містить чуттєво-образний компонент, що знаходить своє вираження в понятті, уявленні, значенні слова. У концепті відображається ментальність і менталітет носія природної мови – образ «людини-мовця». Концепт – це одиниця колективного знання чи свідомості, яка пов'язана з

вищими духовними цінностями і яка має мовне вираження та етнокультурну специфіку. Мова, культура і етнос утворюють духовний стрижень мовної особистості.

Найчастіше представником концепту в мові є слово, яке найбільш повно й адекватно передає зміст концепту. Слово знаходить свою реалізацію в складі лексичної-семантичної парадигми, утвореної лексичними варіантами слова. Отже, концепт співвідноситься більш ніж з однією лексичною одиницею, тому слід ураховувати усю сукупність синонімічних засобів, які описують його в мові.

Ми ставимо за мету дослідити семантичне наповнення концептів «самотність» і «одиначество» в українських і російських текстах художньої літератури.

Самотність, за визначенням філософів, є «екзистенціалом людського буття, у межах якого відбувається зовнішнє або внутрішнє відосіблення людей» [8, 145]. З позицій філософського розуміння людина здатна як до самотності, так і до комунікації. Самотність же, на думку Н. Хамітова, є результатом колізії комунікації, котрі породжуються виявом людини у світі як неповторної особистості.

Означена Б. Паскалем в європейській філософії проблема самотності розглядалася як особлива форма страждання. Підтвердженням слушності таких міркувань можуть слугувати відомі рядки російської класики:

Я пережив свої желанья,
Я разлюбил свои мечты;
Остались мне одни *страданья*,
Плоды *сердечной пустоты*.
Под бурями судьбы жестокой
Увял цветущий мой венец –
Живу печальный, одинокий,
И жду: придет ли мой конец?
Так поздним хладом пораженный,
Как бури слышен зимний свист,
Один на ветке обнаженной
Трепещет запоздалый лист!.. [3, 164–165];

Внутрішнє відосіблення стає наслідком вияву героїні роману Пушкіна Тетяни як неповторної особистості, тобто виходом екзистенції за межі свого оточення:

Дика, печальна, молчалива,
Как лань лесная, *боязлива*,
Она в семье своей родной
Казалась *девочкой чужой*.
Она ласкаться не умела
К отцу, ни к матери своей;
Дитя сама, в толпе детей
Играть и прыгать не хотела
И часто целый день *одна*
Сидела молча у окна [4, 37].

Але усамітнення можна розглядати як позитив, як умову нової взаємодії зі світом, умову самореалізації.

Ты царь: *живи один*. Дорогою свободной
Иди, куда влечет тебя *свободный ум*,
Усовершенствуя плоды *свободных дум*,
Не требуя награды за подвиг *благородный*.

Они в самом тебе. Ты *сам* свой высший суд... [3, 306].

Отже, в такому контексті самотність стає синонімом свободи особистості.

Самовідчуження від соціально-позірного «Я», «внутрішня еміграція»

П. Тичини була вимушеною страшною самотністю стражденної душі, яка шукала виходу в комунікацію і знаходила його лише в уявному діалозі з тими, хто був поза межею реально досяжного часу і простору. Вихід за межі внутрішньої самотності можливий лише у внутрішню комунікацію – художні тексти (у даному випадку написані в стил – вірш: «До кого говорить?»):

До кого говорить?
Блок у могилі. Горький мовчить.
Рабіндранате-голубе!
З далекої Бенгалії
Прилинь до мене на Україну.
Я задихаюся, я гину [6, 251].

Самотність може бути наслідком життєвих обставин і може переплітатися з внутрішньою самотністю. Так, наприклад, вірш Т. Шевченка «Ой одна я, одна...» написаний в казематі у 1847 році, коли поет був фізично відособлений від світу людей, насильно позбавлений можливості зовнішньої комунікації. Така ситуація породжує гостре відчуття внутрішньої самотності, яке знаходить вихід у внутрішній комунікації – створенні художніх текстів як сублимації стану самотності, де художнє втілення самоти поета має жіночу іпостась:

Ой одна я, одна,
Як билиночка в полі.
Та не дав мені Бог
Ані щастя, ні долі.
Тільки дав мені Бог
Красу – карі очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій [9, 325].

Порятунок від екзистенційної самоти і смутку юний поет І. Франко шукав у єднанні з природою:

...я в простій хлопській хаті жив,
і самота, і сум жили зо мною.
.....
На твоїх полянах, в відлюднім плаю
я розсипав свій жаль, *субив свій сум*;
у твоїх запахах, неначе в раю,
окрилювався молодечий ум [7, 91].

Та немає поетові порятунку від нерозділеного кохання, що спустошило душу і викликало відчуття самотності, смутку:

Ті скарби найкращі душі молоді
Розтративши марно, без тям,
Жебрак одинокий, назустріч недоли
Піду я сумними стежками [7, 51].

Поет, звертається до читача, зізнаючись у тому, що так і не знайшов гармонії в духовному спілкуванні:

Мій друже, що в нічну годину тиху
Отсі рядки очима пробігаш...
Благословлю тебе, щоб аж до скону твого
Доніс ти серце чисте й ширю душу
І щоб ти не зазнав *сирітства духового*,
В якому я свій вік *коротать мушу* [7, 3].

Відсутність гармонійного спілкування не компенсується фізичною несамотністю

і нещирим спілкуванням, бо така компенсація не вирішує проблему внутрішньої самотності, про що пише у своєму вірші «Последний тост» А. Ахматова:

Я пью за разоренный дом,
За злую жизнь мою,
За *одиночество вдвоем*
И за тебя я пью, –
За ложь меня предавших уст,
За мертвый холод глаз,
За то, что мир жесток и пуст,
За то, что Бог не спас [1, 193].

Для юної поетеси Лесі Українки усамітнене єднання з природою було найкращим порятунком від журби:

Якщо прийде журба, то не думай її
Рознести у веселошах бучних
За столом, де веселії друзі твої
П'ють, гуляють при покличах гучних.
Краще йди в темний гай, у зелений розмай
Або в поле, де вітер гуляє,
На дозвіллі із лихом собі розмовляй,
Може, там його вітром розмає [2, 66].
Гей, піду я в зелені гори,
Де смереки гомонять високі,
понесу я *жали одинокі*
та й пушу їх у гірські простори [2, 201].

Відчуття внутрішньої самотності знаходить вихід у комунікації із зовнішнім світом, але не людей, а предметів чи явищ природи, скажімо, далеких небесних світил (діалог із зіркою):

Єсть у мене одна
Розпачлива, сумна,
Одинокая зірка ясная;
Сеї ж ночі дарма
Ї кличу, – нема!
Я стою у журбі самотная.
І шукаю вгорі
Я тієї зорі:
«Ох, зійди, моя зірко лагідна!»
Але зорі мені
Шлють проміння сумні:
«Не шукай її, дівчино бідна!» [2, 51].

Внутрішня самотність знаходить вихід у сублимації, спілкуванні з предметом (музичним інструментом), який породжує музику, що відповідає душевному станові поетеси. Виникає ілюзія «взаєморозуміння», тому поетеса в елегії «До мого фортепіано» звертається до інструмента як до живої істоти, називаючи його другом і висловлює жаль з приводу того, що таке рятівне (від самотності) спілкування припиняється надовго:

Мій давній друже! мушу я з тобою
Розстатися надовго... Жаль мені!
З тобою звикла я ділитися журбою,
Вповідувати думки веселі і сумні.
Розстасємось надовго ми з тобою!
Зостанешся ти в *самоті німій*,
А я не матиму де дітися з журбою...
Прощай же, давній, любий друже мій! [2, 68].

І все ж поетеса усвідомлює, що для самореалізації людині потрібен соціум, який

корегує її дії (у тому числі й творчість) і дає їм оцінку:

На шлях я вийшла раною весною
І тихий спів несмілий заспівала,
А хто стрічався на шляху зо мною,
Того я щирим серденьком вітала:
«Самій недовго збитися з путі,
Та трудно з неї збитися в гурті» [2, 59].

На зорі своєї творчості юний поет М. Рильський так само переймається тим, чи не буде він самотнім на цьому шляху, чи знайде однодумців у своєму світобаченні:

Чи я сам *одинок* і сумно піду,
І зневірюсь в меті, і заплачу,
А чи друзів таки на шляху тім знайду
І надію і в інших побачу?! [5, 33].

Художнім текстам притаманне широке використання мовних образних засобів, одним із яких є персоніфікація абстрактних понять, їх унаочнення мовними засобами, які активізують уяву читача через зорові та слухові образи. Прикладом такого унаочнення є персоніфіковані образи *Самоти*, *Самотності*, *Туги*, *Суму*, *Печалі* в повісті Валерія Шевчука «Дім на горі»:

«І сиділа коло Олександри Панасівни на такому ж стільці, як і в неї, така ж жінка, як і вона, позіхала в рукав і мала зморщене обличчя, а очі напівпригашені – і звалася та жінка *Самота*» [10, 201];

«За плечима в кожного стояла *Самотність*, довга на багато років, і вони мимохіть озиралися на неї» [10, 201–202];

«Поруч ступала темноволося жінка *Туга* його, а з другого боку *Сум*, ще один його син» [10, 55];

«*Печаль* приклала до рота золоту дудочку й пригравала їм до ноги, а вони ступали, і обличчя їхні були мов зі старого дуба тесані» [10, 367];

Отже, ми проаналізували приклади семантичного наповнення лексичних одиниць, які найбільш повно й адекватно передають зміст концептів «самотність» і «одинокство» в українському та російському художніх дискурсах. Концепт значно ширший за лексичне значення, бо на відміну від поняття включає не лише суттєві й необхідні ознаки, але й несуттєві. У структурі поняття присутні не всі компоненти, які є в структурі концепту і які вказують на текст, що їх породив.

ЛІТРАТУРА:

1. *Ахматова А.* Сочинения: в 2-х т. – М.: Изд-во «Правда», 1990 – Т. 1. – 1990. – 448 с.; 2. *Леся Українка.* Зібрання творів: у 12-ти т. – К.: Наукова думка, 1975 – Т. 1. – 1975. – 448 с.;
3. *Пушкін А. С.* Избранные сочинения: в 2-х т. – М.: «Художественная литература», 1978. – Т. 1. – 1978. – 752 с.;
4. *Пушкін А. С.* Избранные сочинения: в 2-х т. – М.: «Художественная литература», 1978. – Т. 2. – 1978. – 688 с.;
5. *Рильський М.* Твори: у 2 т. – К.: Дніпро, 1976. – Т. 1.: Лірика. – 1976. – 432 с.;
6. *Тичина П.* До кого говорити? // Жулинський М. Г. Із забуття – в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини). – К.: Дніпро, 1990. – 447 с.;
7. *Франко І. Я.* Вічний революціонер / упоряд. В. В. Яременка. – К.: Веселка, 1981. – 207 с.;
8. *Хамитов Н.* Этика и эстетика. Словарь ключевых терминов / Хамитов Н., Крылова С., Минева С. – К.: КНТ, 2009. – 336 с.;
9. *Шевченко Т.* Твори: у 3 т. – К., 1961. – Т. 1.: Поезії. – 1961. – 702 с.;
10. *Шевчук В. О.* Вибрані твори: Роман-балада. Оповідання. – К.: Дніпро, 1989. – 444 с.